

ПРИЛОГ ЗА ИЗГРАДЊУ КОНЦЕПТА РУРАЛНЕ РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Д. Стојиљковић¹, Н. Његован²

Резиме: У раду се анализирају проблеми дефинисања руралних подручја у Републици Србији као и одређивања њиховог реалативног значаја. За ту сврху се бира методологија и дефинише сет руралних индикатора који се могу поуздано израчунавати и примењивати. Извршено је рангирање подручја према степену руралности, истакнут је и значај рурално-урбаних разлика појединих области. Врши се покушај израчунавања синтетичког – композитног индикатора према коме се укупно подручје Србије рангира. Добијени резултати су пружили низ аргумената за конципирање и имплементацију ефикасне руралне политике.

Кључне речи: рурална подручја, Република Србија, рурални индикатори, регионализација.

1. Увод

Рурални развој представља комплексну област развоја, па није случајно да не постоји његова јединствена дефиниција (Богданов, Н., 2007; Пејановић, Р., Његован, З., Тица, Н., 2007; Закић, З., Стојановић, Ж., 2008). Он се пре свега, обележава као територијални концепт. Због тога, уважавајући разлике које постоје у социјалном и културном аспекту живота, укључујући и разлике у систему вредности, политика руралног развоја би требало да има за циљ неутралисање инфраструктурних и економских разлика између центара и периферних региона. Отуда, пракса руралног развоја пре свега мора бити усмерена на дефинисање руралних подручја и њихових типова (Bogdanov N., Meredith D., Efstratoglou S., 2008; Његован, З., Пејановић, Р., 2009). За то је

¹ Мр Драги Стојиљковић, саветник, Завод за статистику Републике Србије
+381 63 1056034, e-mail: dragi.stojiljkovic@stat.gov.rs;

² Мастер Његован Никола, демонстратор, Економски факултет, Београд
+381 63 263513, e-mail: nikolanj@yahoo.com

свакако предуслов адекватно територијално разграничење. Да би се обезбедило перманентно праћење руралног развоја и ефеката мера руралне политике, неопходно је дефинисати сет индикатора који ће бити тако постављен да се могу пратити промене у времену и вршити различита поређења.

2. Методологија за мерење руралне развијености

Међународне организације, пре свега ОЕЦД, ЕУ, ФАО и Светска банка су сачиниле минимални сет индикатора који ће помоћи земљама у дефинисању руралних подручја, праћењу стања у тим областима, одређивању праваца политике развоја и праћењу резултата спровођења политике развоја. Но, унаточ покушаја унификације, сагласност на међународном плану још увек није постигнута. У том смислу се методологија ОЕЦД-а (ОЕЦД, 2007) може обележити као најприхватљивија.

У поступку утврђивања руралних области разликују се два хијерархијска нивоа географских јединица: локалне заједнице и региони. На нивоу локалних заједница територијална мрежа је веома детаљна и састоји се од основних административних или статистичких јединица. Рурална анализа се обично заснива на овим локалним јединицама (обично општинама). На нивоу региона територијална мрежа је мање детаљна и састоји се од већих административних јединица или функционалних области, као што су окрузи или покрајине. На овом нивоу рурална анализа је усмерена на функционалне односе. Њима се обично баве државне администрације и међународне организације и они обично могу бити означени као више или мање рурални.

У методологији ОЕЦД-а појам рурално се дефинише у две фазе. Прво, локалне територијалне јединице се дефинишу као руралне ако је њихова густина насељености испод 150 становника/км². Овај концепт је истовремено јасан корисницима а и једноставан за обрачун. Његова предност је што је политички неутралан и што се не односи ни на какву посебну перцепцију руралних проблема или потенцијала. У другој фази, региони се разврставају у један од три типа: изразито (доминантно) рурална област (ако више од 50% становништва живи у руралним локалним заједницама), делимично рурална (мешовита) област (ако од 15% до 50% становништва живи у руралним локалним заједницама) и изразито (доминантно) урбана област (ако мање од 15% становништва живи у руралним локалним заједницама), што све одражава степен руралности целог региона.

Поред главног критеријума (регионалног удела руралног становништва) од 2005. године се користи и секундарни критеријум – величина урбаног центра. Ако у региону постоји урбани центар са више од

200.000 становника који чине не мање од 25% становника регије, он се класификује у категорију делимично руралног (мешовитог) региона. Ако у региону постоји урбани центар са више од 500.000 становника који чине не мање од 25% становништва региона, он се класификује као изразито урбани регион. Овде се под урбаним центром сматра локална јединица која има више од 200.000 становника и густину насељености преко 150 становника/км².

Оно што је значајно за праксу Евростата (Статистичког завода Европске уније) је да се сви регионални подаци односе на НУТС (Номенклатуру територијалних јединица за статистику), као кохерентан систем за поделу територије за потребе прикупљања, компилације и дисеминације хармонизованих статистичких података на нивоу региона. Према критеријумима НУТС-а (ЕУ, 2003), просечна величина региона (по популационој димензији) у једној земљи на нивоу НУТС1 треба да износи између 3.000.000 и 7.000.000 становника, на нивоу НУТС2 између 800.000 и 3.000.000 становника и на нивоу НУТС3 између 150.000 и 800.000 становника.

3. Утврђивање руралних подручја у Републици Србији

Србија је са густином насељености од просечно 95 становника/км² је свакако далеко испод границе од 150 становника/км² као стандарду. Ипак, на бази овог критеријума, Србија се као целина не може аутоматски класификовати као рурално подручје. На основу демографских података који су дати у табели 1, може се закључити да су град Београд, Подунавски и Јужнобачки округ урбана подручја. Поред ова три округа, у делимично рурална подручја се могу сврстати Нишавски и Шумадијски округ са густином насељености 138 односно 122 становника/км² јер се у њима налазе урбани центри Ниш и Крагујевац, док сви остали окрузи спадају у рурална подручја.

Табела 1. Густина насељености на нивоу НУТС 3
Table 1 Population density, NUTS 3 level

Управни округ Град	Површина, км ²	Становништво, стање 30.06. 2008.	
		укупно	на 1 км ²
Град Београд	3227	1621396	502
Севернобачки	1784	193329	108

Наставак табеле 1

Управни округ Град	Површина, км ²	Становништво, стање 30.06. 2008.	
		укупно	на 1 км ²
Средњобанатски	3256	195190	60
Севернобанатски	2328	155387	67
Јужнобанатски	4245	303392	71
Западнобачки	2419	197974	82
Јужнобачки	4015	605720	151
Сремски	3485	328397	94
Мачвански	3264	313798	96
Колубарски	2474	182015	74
Подунавски	1250	204442	164
Браничевски	3865	191906	90
Шумадијски	2387	290806	122
Поморавски	2614	218062	83
Борски	3510	134375	38
Зајечарски	3623	126217	35
Златиборски	6142	299360	49
Моравички	3016	216977	72
Рашки	3922	298444	76
Расински	2664	246522	93
Нишавски	2727	375453	138
Топлички	2229	95703	43
Пиротски	2761	97223	35
Јабланички	2770	229430	83
Пчињски	3520	228704	65

Извор: Општине у Србији, 2009, РЗС, Београд

Како би се омогућила поређења, препорука је да систем индикатора не покрива само рурална подручја, већ комплетну територију.

4. Рангирање руралног подручја Србије

На основу препорука појединих аутора (Bryden, J., 2002), као и наведених методологија и расположивих статистичких података, изабрана је листа индикатора који могу послужити за иницијалну анализу руралних подручја у Србији и каснији мониторинг развојног процеса. Изабрани

индикатори су разврстани по темама у три групе (Стојиљковић, Д, Бошковић, О., 2008):

Социо-економски индикатори: Густина насељености - број становника по квадратном километру; Индекс старења - однос броја старог (60 и више година) и младог (0-19 година) становништва; Индекс зависности - однос нерадног контингента становништва (млађих од 15 година и старијих од 65 година) и радног контингента становништва (старости од 15 до 65 година); Удео становника са завршеном средњом, вишом и високом школом у укупном становништву; Просечна нето зарада по запосленом.

Индикатори за сектор пољопривреде: Број становника по квадратном километру обрадиве површине; Удео пољопривредника у радном контингенту становништва; и просечна нето зарада по запосленом у сектору пољопривреде.

Индикатори услова живота и благостања: Дужина путева у км по км²; Број телефонских претплатника на 1000 становника; Број становника на једног лекара, и број лежајева у угоститељским објектима на 1000 становника.

5. Креирање синтетичког индикатора

Синтетички индикатори су композитне мере састављене од наведених индивидуалних индикатора у циљу пружања једноставне слике о сложенем комплексу који се посматра (Стојиљковић, Д, Бошковић, О., 2008). Проблем по правилу представља начин агрегирања изабраних индикатора у једну композитну меру руралног развоја. Пошто изабрани индикатори нису изражени истом јединицом мере, не постоји једноставан метод њиховог агрегирања. За полазну тачку креирања композитне мере руралног развоја изабран је ранг округа за сваки изабрани индикатор, табела 2.

Табела 2. Композитни индикатори руралног развоја – nivo NUTS 3
Table 2 Rural Development composite Indicators – NUTS 3 level

Управни округ Град	просечна сума рангова	пондерисана сума рангова	ранг округа
Браничевски	8,08	7,10	1
Зајечарски	10,33	8,40	2
Топлички	10,08	8,50	3
Средњебанатски	10,17	9,70	4

Наставак табеле 2

Управни округ Град	просечна сума рангова	пондерисана сума рангова	ранг округа
Пиротски	10,42	9,70	5
Борски	12,83	10,60	6
Пчињски	11,33	10,75	7
Севернобанатски	11,50	10,85	8
Западнобачки	10,67	10,90	9
Јабланички	10,42	11,10	10
Расински	10,25	11,35	11
Мачвански	11,75	12,40	12
Јужнобанатски	13,08	12,40	13
Поморавски	11,67	12,65	14
Колубарски	13,50	12,65	15
Сремски	11,83	12,80	16
Златиборски	15,00	14,40	17
Моравички	15,17	14,90	18
Севернобачки	14,08	15,35	19
Подунавски	14,17	15,70	20
Рашки	16,25	16,00	21
Нишавски	16,33	17,05	22
Шумадијски	16,92	17,80	23
Јужнобачки	17,83	19,20	24
Град Београд	21,33	22,75	25

Извор: обрачун аутора

Прво је израчунат просечан ранг руралног развоја, односно просечна непондерисана аритметичка средина рангова регија. На тај начин је значај сваког изабраног индикатора у композитној мери подједнак што је уједно и недостатак овог приступа. Због тога се може закључити да би синтетички индикатор заснован на пондерисаној аритметичкој средини изабраних индикатора боље одражавао укупан ниво руралног развоја.

Као најзначајнији индикатор је узета густина насељености са 20% утицаја на композитни индикатор ($w_k = 0,2$), затим број становника по хектару обрадиве површине са 15% утицаја. Два индикатора (удео индивидуалних пољопривредника у радном контингенту становништва и просечна нето зарада у пољопривреди) учествују са по 10% ($w_k = 0,1$).

Осталих девет индикатора утичу са по 5% ($w_k = 0,05$) у формирању композитног индикатора. Вредност композитног индикатора релативног ранга руралног развоја области у Србији се креће у распону од 1 до 25. Овакав начин обрачуна даје нешто реалније резултате у односу на просечан непондерисани ранг руралног развоја.

Најнижи композитни индикатор релативног ранга руралног развоја је у Браничевском, Зајечарском, Топличком, Средњебанатском и Пиротском округу, као окрузима са најнижим релативним нивоом руралног развоја по критеријуму композитног индикатора руралног развоја. Висок релативни ниво руралног развоја, према овом композитном индикатору имају Нишавски, Шумадијски и Јужнобачки округ и град Београд.

6. Закључак

На основу анализе и обрачуна, могло би се закључити следеће:

а) Према густини насељености као основном критеријуму за утврђивање руралних области на нивоу локалних јединица, утврђено је да 22 округа у Србији (од укупно 25) представљају руралне области. Једино су град Београд, Подунавски и Јужнобачки округ урбане области према критеријуму на нивоу НУТС 3.

б) На основу критеријума за утврђивање степена руралности региона, два управна округа Шумадијски и Нишавски су делимично руралне области, док сви остали управни окрузи у Србији су руралне области.

ц) На основу расположивости статистичких података на нивоу округа за поједине области (демографски подаци, подаци о запослености и зарадама и подаци о пољопривреди) извршен је избор индикатора руралног развоја који су груписани као социо-економски индикатори, индикатори за сектор пољопривреде и индикатори услова живота и благостања. Преглед свих индикатора руралног развоја дат је у статистичком прилогу.

д) На крају је на основу изабраних индикатора обрачунат синтетички индикатор руралног развоја - композитни индикатор релативног ранга руралног развоја округа у Србији. Најнижа вредност композитног индикатора релативног ранга руралног развоја је у Браничевском, Зајечарском, Топличком, Средњебанатском, Пиротском, Борском и Пчињском округу, а највиша у урбаним окрузима и у Нишавском и Шумадијском.

е) Индикатори руралног развоја дају целовиту слику стања руралног развоја округа у Србији и дају основне елементе за вођење политике руралног развоја.

Литература

1. Богданов, Н. (2007): *Мала рурална домћинства у Србији и рурална непољопривредна економија*, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Београд
2. Bogdanov N., Meredith D., Efstratoglou S. (2008): *A Typology of Rural Areas of Serbia*, Economic annals, 177/2008, Faculty of Economics, Belgrade
3. Bryden, J. (2002): *Rural development indicators and Diversity in the EU*, Eurostat Report
4. EU (2003): *Nomenclature of Units for Territorial Statistics (NUTS)/Local Administrative Units (LAUs)*, European Office for Statistics (Eurostat), Brussels
5. Његован, З., Пејановић, Р. (2009) Рурална регионализација АП Војводине, Универзитет Нови сад, Пољопривредни факултет, Нови Сад
6. OECD (2007) *Rural Households Livelihood and Well-Being, Statistics on Rural Development and Agriculture Household Income*, The Wye Group Handbook, United Nations, New York and Geneve
7. Пејановић, Р., Његован, З., Тица, Н. (2007): *Транзиција – рурални развој и аграрна политика*; Пољопривредни факултет, Нови Сад и Економски институт, Београд
8. РЗС (2009) *Статистички годишњак: Општине у Србији*, Београд
9. Стојиљковић, Д, Бошковић, О. (2008): *Методолошке напомене у вези са идентификацијом руралних подручја и утврђивање индикатора за мерење степена руралности*, Агроекономика, 37-38, Нови Сад
10. Закић, З., Стојановић, Ж. (2008) *Економика аграра*, ЦИД Економског факултета, Београд

Примљено: 29.09.2010.

Одобрено: 06.12.2010.

UDC: 338.431(497.11)

**A SUPPLEMENT TOWARDS CREATION OF RURAL
REGIONALIZATION CONCEPT IN THE REPUBLIC OF SERBIA**

Dragi Stojiljković¹, MSc, Nikola Njegovan², Teaching Associate

¹Statistical office of the republic of Serbia,

²Faculty of Economics, Belgrade, Serbia

Summary

The paper is discussing the problems of defining the rural areas within the Republic of Serbia and the relative importance of rural versus urban areas. The authors try to examine determinants of overall socio-economic development (local authority administrative districts). They suggest most convenient rural indicators that could be calculated and implemented at the regional level as well as the composite indicator as overall measure. Based on that analysis the rural and urban areas are identified mainly using the level of existing rurality and its relative importance. At the end, the particular and/or overall results as a base for the creation and implementation of different rural policy/ies in Republic of Serbia, has been discussed.

Key words: Rural Areas, Republic of Serbia, Rural Indicators, Regionalization.

Author's Address:

Mr Dragi Stojiljković
Zavod za statistiku Republike Srbije
Milana Rakića
11000 Beograd
Srbija
Tel: +381 63 1056034,
e-mail: dragi.stojiljkovic@stat.gov.rs